

ביאורים

כפי שכבר ראינו, בנשמת ישראל קיימת תמצית של הטוב האלוהי שקיים בעולם כולו. לכן, ככל שאדם מחובר יותר לנשמת ישראל כך גם מתעורר בו הצורך לשוב בתשובה. כלומר, יש להתאים את המעשים החיצוניים לטוב שקיים בפנימיות. במונח זה, הופכת הנשמה שנמצאת בקרבנו להיות מעין אלומת אור שמעמידה אותנו מול עצמנו בבחינה - באיזו מידה אנחנו מתאימים בהתנהגותנו לנשמה ושייכים לה. במונח זה, החטא הוא בהתנכרות לנשמת ישראל. זוהי תנועה המנוגדת לאופי הלאומי שלנו.

בפסקה ד' מבאר הרב קוק, שללא תיקון המעשים והמידות אין אפשרות להרגיש ערבות הדדית ולהצטער בצער הציבור. הסיבה לכך היא שככל שהמידות והמעשים מתוקנים יותר, כך הנפש נעשית רגישה יותר לזולת ולצרכים הרוחניים שלו ולא רק לצרכים הפרטיים-האנוכיים.

הרחבות

• מדוע לא הוזכרו מעשיו הטובים של אברהם אבינו לפני בחירתו?

אין זה מִגֵּרַע בְּמֵאוֹמָה אֶת הָאוֹר הַטוֹב הָאֱלֹהִי שֶׁל כְּלֻמָּתָהּ. המהר"ל מבאר שיש הבדל בין בחירה באדם פרטי לבחירה בעם ישראל: בחירה באדם פרטי תלויה במעשיו, לכן לפני הבחירה בנח הוזכר שהיה צדיק. לעומת זאת הבחירה בעם ישראל היא בחירה עצמית שאינה תלויה במעשיהם, ואף אם יחטאו - הבחירה קיימת. לכן לא הוזכרו מעשיו הטובים של אברהם אבינו לפני בחירתו, שכן הבחירה באברהם הייתה בחירה כללית בו ובזרעו [נצח ישראל יא].

• מה ההשלכה המעשית לכך שיש בכל יהודי שורש אלוהי?

וְנִיצוֹץ נִשְׁמַת אֱלֹהִים שְׂרוּי הוּא גַם בְּכָל הַנְּפֻשׁוֹת הַפְּרֻטִיּוֹת הַיּוֹתֵר נְפִילוֹת. בגמרא מסופר שבשכונתו של ר' מאיר גרו אנשים רשעים שציערו אותו, ור' מאיר התפלל עליהם שימותו. אמרה לו אשתו שאין להתפלל שימותו כיוון שלא כתוב "ייתמו חוטאים" שהמשמעות היא שימותו הרשעים, אלא כתוב "תִּמְנוּ חַטָּאִים מִן הָאָרֶץ" [תהילים קד לה] היינו, שייפסק כוח יצר הרע ולא יהיו יותר חטאים. לכן צריך להתפלל עליהם שיחזרו בתשובה [ברכות י].

על פי זה פה כותב בעל התניא, שאף שמצווה לשנוא את הרשעים מצד הרע שבהם, צריך גם לאהוב אותם "מצד בחינת הטוב הגנוז שבהם שהוא ניצוץ אלוהות שבתוכם המחיה נפשם האלוהית וכן יש לעורר רחמים בלבו עליה (על הנשמה האלוהית) כי היא בבחינת גלות בתוך הרע..." [ליקוטי אמרים לב].

שאלות לדיון

- מהי תמצית הטוב האלוהי? מדוע הקישור אליו גורם לאדם שחטאיו וחסרונותיו יגלו לנגד עיניו?
- עד כמה אנו שותפים בצרת הציבור? איך נוכל להגביר שותפות זו?

ג. צְרִיף אָדָם לְהִיּוֹת מִחֻבֵּר תְּמִיד עִם תְּמֻצִית הַטוֹב הָאֱלֹהִי הַמְקַשֵּׁר בְּשֵׁרֶשׁ הַנְּשֵׁמָה שֶׁל כְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל כְּלָהּ, וּבָזָה הוּא זוֹכֵה לְתִשׁוּבָה. פִּי תְּמִיד יִגְלוּ נֶגֶד עֵינָיו גְּרֵעוֹנוֹתָיו וְחֻטָּאָיו, שֶׁהֵם נוֹבְעִים מִמְקוֹר הַהֲתַנְכְּרוּת, שֶׁהֲתַנְכְּרָ לְאֵמָה הָאֱלֹהִית, שֶׁהִיא צוֹר חֲצַב וּמְקוֹר כָּל הַטוֹב שֶׁבוּ. אֵל יִבְהַל מְלֵחֵי מִחֻבֵּר עִם שֵׁרֶשׁ נִשְׁמַת הָאֵמָה כְּלָהּ, אִף עַל פִּי שֶׁבְּהִסְתַּעֲפוֹת הָעֲנָפִים הַפְּרֻטִיִּים נִמְצָאִים גַּם כֵּן רִשְׁעִים וְגִסְיִים, אִין זֶה מְגֵרַע בְּמֵאוֹמָה אֶת הָאוֹר הַטוֹב הָאֱלֹהִי שֶׁל כְּלֻמָּתָהּ, וְנִיצוֹץ נִשְׁמַת אֱלֹהִים שְׂרוּי הוּא גַם בְּכָל הַנְּפֻשׁוֹת הַפְּרֻטִיּוֹת הַיּוֹתֵר נְפִילוֹת. וּמִתּוֹךְ שֶׁכְּנֶסֶת יִשְׂרָאֵל חוֹבֶקֶת בְּקֶרְבָּהּ אֶת הַטוֹב הָאֱלֹהִי, לֹא רַק לְעֲצָמָה פִּי אִם לְכָל הָעוֹלָם, לִיקוּם כְּלוֹ, הֵרִי הוּא בְּאֵ מִתּוֹךְ הַדְּבָקוֹת הָעֲזָה בְּתוֹכֵיהֶן נִשְׁמַת הָאֵמָה - לְדְבָקוֹת בְּאֵלֵיהֶם חִיִּים, עַל פִּי הַבְּרָכָה הָאֱלֹהִית הַמְלַאָּה כָּל, וְאוֹר שֶׁכִּינָה שׁוֹרָה עָלָיו בְּכָל הַדְּרָה וְעֲזָה.

ד. אִי אֶפְשָׁר לְאָדָם שִׁיְהִי מְצֻטָּעַר בְּאֵמַת בְּצָרַת הַצְּבוּר פִּי אִם כְּשִׁיִּקְדָּשׁ אֶת דְּרָכָיו וַיִּתְקַן מְדוּתָיו וַיָּשׁוּב בְּתִשׁוּבָה שְׁלֵמָה. הַהֲשִׁתַּתְּפוֹת בְּצָרַת הַצְּבוּר בְּעֵמֶק הַלֵּב, הִיא עֲצָמָה, הִיא גַם כֵּן שֶׁכֵּר מְצוּרָה, שְׂאֻכִים לְזֶה רַק זְכִי הַנְּפֶשׁ תְּמִימִי דָּרָךְ הַהוֹלְכִים בְּתוֹרַת ד'.

צרת הציבור

תמצית הטוב האלוהי - הטוב האלוהי בצורה כוללת ומרוכזת. **המקשר בשרש הנשמה של כנסת ישראל בלה** - שורש נשמתה של כללות האומה נעוץ בטוב זה. **ההתנכרות** - החטאים הם סטייה של האדם מהפנימיות של נשמתו אל צדדים חיצוניים. **צור חצב** - האומה האלוהית היא האבן החזקה שממנה הוא נוצר. **נפילות** - ירודות. **חובקת בקרבה** - מכילה. **היא גם כן שוכר מצוה** - היכולת להשתתף מעומק הלב בצרת הציבור, ניתנת לאדם כשוכר על מצוות שעשה.

ביאורים

בפסקאות הבאות עוסק הרב בהשפעה הלימודית על התעוררות התשובה. התורה כוללת חלקים שונים ומגוונים המכוונים את התנהלותנו בכל תחומי החיים. הרב מלמד אותנו שבאופן מיוחד, תחום חושן המשפט - העיסוק בדיני ממונות, מעורר את האדם לתשובה ולכן מומלץ לעסוק בו כדי להניע את תהליך התיקון שבנפש. העיסוק בדיני ממונות יוצר בהירות בדרך שבה עלינו לכוון את החיים בפועל. לא רק ברעיון אלא גם במעשה. כאשר עוסקים בלימוד כזה, הנוכחות האלוהית מופיעה בחיינו בכל תחום ולא רק בתחומים ה'דתיים' המוכרים כגון - כשרות, תפילה וכדו'. כמובן שיחד עם העיסוק ההלכתי הזה יש להוסיף את לימוד האמונה שמרומם את הרוח, מחזק את הרצון ומיישר את המחשבה כך שתתאים להכוונה ההלכתית המעשית. כהמשך לכך, מבאר הרב בפסקה הבאה, שהרצון לתקן את המעשים מוצא את ביטויו המעשי השלם במיוחד בעיסוק בדיני ממונות. כשמבקשים לתקן דבר מה, מתעורר רצון לדעת כיצד לתקן. דווקא הממד המעשי שבהלכות שבין אדם לחברו מעניק לאדם השב בתשובה חוויה מתקנת שבה נעשה שינוי אמיתי בחיים - בכל תחום. מובן שהייעוץ, כמו בכל תחום, מאיר באור חוזר את הנשמה ומחזק את תהליך התשובה. הפסקה האחרונה מבקשת ליצור איזון בין צד המחשבה לצד המעשה: לפעמים התסכול בתהליך התשובה נובע מכך שאנו מזהים במחשבה את הבעיות שלנו ומתעורר בנו רצון לתקן הכול בבת אחת. מכיוון שדבר זה אינו אפשרי, נוצר תסכול ולעתים אף ייאוש. הכלל כאן הוא: לא לרוץ; לעבוד בצורה הדרגתית ולאזן בין הוספת לימוד תורה לבין תיקון מעשי הדרגתי - לפי היכולת ולפי הזמן. השאיפה אל האופק הרוחני אינה צריכה להתבטל, אך חשוב להבחין במקום שאנו נמצאים בהווה.

הרחבות

• דיני התורה - הישועה החברתית

דיני ממונות וכל המשפטים שבין אדם לחברו. הגמרא אומרת "ישועות - זה סדר נזיקין" [שבת לא.]. סדר נזיקין כולל בתוכו הרבה עניינים. דיני נזק לאדם ולרכוש, אבידה, שותפות, קרקעות, הלכות דינים ודברי מוסר המיישרים את דרכו של האדם (מסכת אבות). מכלול הדינים הללו מביאים "ישועה" לחיי החברה, על ידי מניעת היוק והכרעה משפטית בשאלות ממוניות.

בשונה מחוק אנושי, חוקי התורה נובעים מהדרכת ה', על כן הם מגלים את הצדק האלוהי. וכן כותב הרב קוק "ההדרכה המעשית שבמשפטי תורת אמת הנובעים מעצת ד' העליונה, היא משפעת את כוח הישועה הכללית ביותר גדולה על כל פרט ופרט שבחיים. שכפי הגברת שליטת כוח המשפט האלוהי, כן יקטן כוח הרשע, האון והתרימות". [עין איה על הגמרא הנ"ל].

• שילוב לימוד ההלכה והמוסר

צריך תמיד להכשיר את הלב ואת המוח... וביחוד על ידי השפעה מוסרית. "החפץ חיים" כתב שני ספרים בענייני לשון הרע: ספר "חפץ חיים" ובו פירוט ההלכות, וספר "שמירת הלשון" הכולל מדרשי חז"ל ודברי מוסר בענייני לשון הרע. החפץ חיים מסביר את הצורך בלימוד המוסר: "צריך ללמוד את דיני התורה כדי שידע האסור והמוותר, וגם ללמוד את ענייני המוסר המביא את האדם לידי יראת ה' יתברך, כדי שבוה יזרז את נפשו לקיים את התורה" [הקדמה לשמירת הלשון].

שאלות לדין

א. איך תיתכן מציאות של קדושה, בדינים שכליים הגיוניים הנמצאים בתורה בדיני בין אדם לחברו?

ב. "אור התורה". מהו אותו אור? איך פוגשים אותו?

ה. דרך התשובה היותר מקורית וטובה, הנובעת מאור התורה בעולם, היא השנון בחלק דיני ממונות וכל המשפטים שבין אדם לחברו* הפלילים אצלנו בלמוד "חשן משפט", בכל הבקיאיות הגרסאיות היותר בהירה, וכל החריופות הישירה והרחבה היותר אפשורית. היא מתקנת את כל מכשולי הלב שבחיים ומעמידה את הצדק האלהי על בסיסו הנאמן ונוטלת את מחץ הספק והנבוכה מתוך הנשמה, על ידי מה שפמאירה היא באורה הבהיר את דרך החיים המעשיים.

אמנם צריך תמיד להכשיר את הלב ואת המוח על ידי יתר חלקי התורה, וביחוד על ידי השפעה מוסרית* ועינית חזקה ורחבה, בטל האור של ההגיונות הפנימיים שבפירות האלהיות האציליות, כדי שתהיה הנשמה מכשרת להתדבק פה בצדק האלהי שבחלק המשפטי של תורת החיים, ואז יבא לה מקצוע זה כשמן בעצמותיה לרוממה ולשגבה.

ה* כשחפץ אל הצדק המחלט התאורי בצורתו האצילית מתגבר הרבה בנשמת האדם, על ידי טהר נפשו במדות טובות ומעשים טובים ותשובה גמורה מאהבה, פורצת היא התשיקה העליונה הזאת ובוקעת את כל האוירים הרוחניים, ודוחקת את עצמה עד למטה לארץ, ודורשת בחזקה את תפקידה להריץ בארץ משפט. ומזה נולדת חבה חמימה מאד לעיון ולשנון של עמקי ההלכות שבין אדם לחברו, והמקצוע היותר גדול שבתורה, שהוא דיני ממונות, הולך ומתרחב, מתחדד ומתלבן, ועמו כל המקצועות של ההלכות המעשיות. וכיון שהצורה הרוחנית של הצדק האלהי מתגלמת בתי המעשה הרי היא מוסיפה עז, והנשמה מתחזקת עוד יותר, וההארה הרוחנית שלה מתבררת עוד במעלה יותר עליונה.

ו. כשפאדם רוצה, שכל חושיו וכחותיו הפנימיים יתקדשו בבת אחת לפי אותה העליה הרוחנית שבהפירתו פשהיא מתעלה, וכו', שכל הפגמים המעשיים יתישרו מיד וישתלמו בתקון מחלט - לא ימצא לנפשו שוב מעמד ולא יוכל לחזק את רצונו לצעד על דרך השלמות האמתית. אלא העקר שהפל בו היא עלית ההפרה, הגברת אור התורה, והתשובה המעשית תהיה סמוכה לה, בתחלה בדברים שלהבא, ואחר כך בדברים שבעבר הנוח להתקן, ואחר כך יתרחב החוג גם בדברים שתקונים בלב, וכה ילך הלוך ועלה עד אשר יזכה לתקן את הכל. אבל אל יזוז משום דבר מצדיתו הרוחנית על פי אותה המדרגה הפנימית שנושמתו בקרבו תובעת אותו.

מקורית - מחוברת למקור. **החריופות** - לימוד עיוני. **הצדק האלהי על בסיסו הנאמן** - התורה היא הבסיס הנאמן שדרכו אנו לומדים ובעזרתה נפגשים בצדק האלוהי האמיתי. **נוטלת את מחץ הספק והנבוכה** - מסירה מהנשמה את הספק והמבוכה המוחצים אותה ומונעים אותה מלפעול. **ההגיונות הפנימיים** - לימוד אמונה ופנימיות. **ואז יבא לה וכו'** - כאשר אדם יעמיק בלימודי המוסר והמחשבה כדי שיוכל להתרומם אל הצדק האלוהי, אזי הלימוד המעשי של דיני ממונות יא כשמן המדשן את העצמות, והראייה את הצדק האלוהי המופיע הלכה למעשה תרומם ותעצים את הבנתו. **התאורי** - המופשט, שברעיון. **האצילית** - העליונה, העדינה. **האוירים הרוחניים** - המדרגות הרוחניות. **עד למטה לארץ** - עד להופעתה בפועל בעולם המעשי. **להריץ** - ליישם במהירות. **מתגלמת** - מופיעה, מקבלת ביטוי בצורה מעשית. **הרי היא מוסיפה עז** - המבט הרוחני מתחזק. **כשהאדם רוצה** - אדם הרוצה שלפי התעלות ההכרה וההבנה שלו, מיד יותאמו לעלייתו כל חושיו וכחותיו, וישלמו כל פגמיו. **לא ימצא לנפשו שוב מעמד** - לא יוכל להצליח בתהליך התשובה. **אבל אל יזוז וכו'** - אף שהתעלות נעשית בהדרגה, לא יוותר על דבר מתביעותיו הפנימיות.

ביאורים

הלימוד היום מרכז כמה וכמה פסקאות ונססה לעבור על העיקרון של כל אחת מהן בקצרה. כל עברה מחלישה את הרצון הטוב. תחושת הכבדות, נובעת מן המצב החומרי שאליו 'נפלנו' בעקבות החטא וממנו אנו מבקשים להתנקות. במובן זה, תענית היא כלי להתנקות מן הנטייה החומרית. עם זאת, חשוב לבדוק האם אנו מסוגלים לצום תוך כדי תפקוד נורמטיבי - פיזית ונפשית. אם אין כוח כזה - נתפלל לה' שיסייע בידינו להשלים את מה שהחסרנו בדרכים אחרות. פסקה ח' עוסקת בתביעת התיקון שמולידה לפעמים רצון לקפוץ מיד לתיקון מוחלט. נטייה זו מאפיינת במיוחד בעלי תשובה. הרב קוק מבאר שלמרות הדחף העוצמתי הזה, חשוב להגביל את התהליך ולהניע את החיים בהדרגה, שתביא בסופו של דבר לתיקון אמיתי יותר. לסיום, פסקאות ט, טו וטז עוסקות כולן במצבים שבהם האדם צריך להתמודד עם גורמים המונעים את תהליך התשובה ומחלישים אותה. פעמים זוהי תחושה שיש דבר מסוים שאין בכוחנו לתקן כעת ולכן 'אנו מרימים ידיים' מכל תהליך התיקון, פעמים אלה דברים שלא שבנו עליהם עדיין והם מחלישים את הרוח מלתקן דברים אחרים ופעמים אלה מחשבות מן העבר שמקרקעות אותנו ואינן נותנות לנו לנוע קדימה. התרופה לכל המניעות והמחסומים הללו אחת היא: פשוט להמשיך הלאה. לתקן את מה שבכוחנו לתקן ולהתפלל לה' שיסייע בידנו להמשיך את שהתחלנו. אין מתייאשים מהתיקון אך מתרכזים במה שיש בכוחנו לעשות כעת. אין שוקעים בעבר, אלא נושאים עיניים לעתיד ומנסים לראות מה בכוחנו לשנות כעת.

הרחבות

• היחס לתענית

וּבִאֲמַת הָיָה רְאוּי גַם לְהַתְעַנּוֹת כְּדִי לְהַתִּישׁ אֶת כַּח הַרְעַ שֶׁבַחְמָר. הרמב"ם כותב שהצום אינו רצוי מצד עצמו, ויש להשתמש בו רק לשם תיקון המידות כמו נטיית האדם יתר על המידה אל החומריות, וכן עשו החסידים. אולם "כאשר ראו הסכלים (טיפשים) שאותם החסידים עשו אלו המעשים, ולא ידעו כוונתם - חשבו טובות (חשבו שהצום והסיגופים טובים מצד עצמם), וכוונת אליהם, בחושבם שיהיו כמותם (כמו החסידים), והתחילו לענות גופותיהם בכל מיני עינוי, וחשבו שהם קנו לעצמם מעלה... ושבוזה יתקרב האדם לה'; כאילו ה' שונא את הגוף, ורוצה להמיתו ולאבדו. והם לא ידעו שאלו הפעולות רעות, ושבהן תושג פחיתות מפחיתות הנפש" [שמונה פרקים לרמב"ם פרק ד]. ומחדש הרב קוק, שאף אם התענית יכולה להועיל לתיקון מידה מסוימת, עדיין יש לבחון את השפעתה על שאר כוחותיו של האדם. לכן נפסק להלכה שאם התענית שאדם עושה לכפרה פוגעת בלימוד התורה אסור לו להתענות [ביאור הלכה אור"ח תקעא ד"ה ת"ח].

• הקב"ה מסייע לשבים

מִבְּטַח שְׂאֵז יַעֲזֹרֵהוּ מִן הַשְּׂמַיִם. הקב"ה משתוקק לתשובתם על ישראל, לכן גם מסייע. וכן דורשים חז"ל על הפסוק "ל...קול דודי דופק פתחי לי אֶחָתִי רְעִיתִי..." [שיר השירים ה, ב] "אמר הקדוש ברוך הוא לישראל בני פתחו לי פתח אחד של תשובה כחודה של מחט, ואני פותח לכם פתחים שיהיו עגלות וקרניות נכנסות בו" [שיר השירים רבה ה, ב]. ומובא בשם הבעל שם טוב שאף "שהפתח יכול להיות דק כחודה של מחט" מכל מקום צריך שהרצון לשוב בתשובה ינבע מעומק הלב [פרי צדיק, לראש חודש אלול ד].

שאלות לדין

- א. מהו תפקידם של "המניעות"? מה הן בנות באדם?
- ב. מה הפירוש לתקן את העבר? אם האדם מצליח לתקן את ההווה ולחיות נכון, מה עוד נשאר?

ז. עקר כְּבִדוֹת הַהִשְׁגָּה° הוא בא ממה שֶׁהֲרָצוֹן אֶל הַטוֹב וְאֶל הַשְּׂלֵמוֹת נִחְלָשׁ עַל יְדֵי פְגָמֵי הַיְחַלְשׁוֹת הַרְצוֹן הַמְּדוּת וְהַעֲוֹנוֹת. וּבִאֲמַת הָיָה רְאוּי גַם לְהַתְעַנּוֹת כְּדִי לְהַתִּישׁ אֶת כַּח הַרְעַ שֶׁבַחְמָר°°, המונע את הרצון מלעלות במעלותיו, אֲבָל צְרִיף לְשָׁקֵל גַּם כֵּן אֶת הַכַּח הַרוּחָנִי וְהַגּוֹפְנִי° אם הוא מסכים לזה. ובכל אופן אין להתיאש מעלית הרצון, וּבְאִפְלוּ כִּשְׁנֵי־שָׁרִים כְּמָה פְּגָמִים שֶׁלֹּא נִתְקַנּוּ - בֵּין בְּמִדּוֹת, בֵּין בְּמַעֲשֵׂי - צְרִיף לְצַפּוֹת לְהִסָּד ד' וְלִתְשׁוּעָה עֲלִיוָנָה, כִּי "טוֹב וַיִּשָׁר ד' עַל כֵּן יוֹרָה חֲטָאִים בְּדַרְךָ°°".

ח. המוסר הפנימי צועק הוא בקרבו של אדם: כֵּן אָדָם, שִׁנְיָה מְעוֹנוֹתָיָהּ. לְפַעְמִים הַצִּעֲקָה כֵּל כֵּן הוֹמִיָה° היא עד שהיא מערַבֶּת אֶת כָּל הַהִרְמוּנִיָּה° שֶׁל הַחַיִּים, וְהָאָדָם מְכַרְח לְעֵלוֹת בְּמַעֲלוֹת הַרוּחָנִיּוֹת הַגְּבוּהָה מְעַרְכּוֹ°, עַד כְּדִי לְבַסֵּס אֶת סֵדֵר עוֹלָמוֹ הַפְּנִימִי. אֲבָל כֵּאֵן הַגְּבוּרָה מְכַרְחָה לְבֹא לְעִזְרָה, גְּבוּרָתוֹ הַפְּנִימִית שֶׁל הָאָדָם צְרִיכָה לְעֵמּוֹד לוֹ בְּעַת כְּשֶׁלוֹן הַרוּחַ הַיֹּתֵר מֵרִירוֹ. מִפְּנֵי אֲמִץ הַכַּחַם שֶׁל הַתְּבִיעָה הַמוֹסְרִית, לְפַעְמִים מְבַלְבֵּל הוּא הָאָדָם וְאִינוּ יְכוּל לְהַחֲלִיץ מִמִּסְגָּרוֹתָיו, מִדּוֹת וּתְכֻנוֹת רְעוֹת, מַעֲשֵׂים רְעִים, עוֹזְבֵי דָרָה תוֹרָה וּמוֹסֵר, מַעֲשִׂים עֲלוּי; רוֹאָה הוּא דָרְכּוֹ סִכָּה בְּסִירִים°, אִין מוֹצֵא לְתַקּוֹן, חֲבוּל° הוּא בִּידֵי אַחֲרִים וְאִין מְעַמָּד. אֲבָל מִכָּל אַהֶה - אֹזר שְׂמֵשׁ צְדָקָה יִזְרַח.

ט. אֶל יְבָהֵל אָדָם מִפְּנֵי הַמְּנִיעוֹת שֶׁיֵּשׁ לוֹ עַל הַתְּשׁוּבָה. וּבְאִפְלוּ אִם הַתְּשׁוּבָה קִשָּׁה לוֹ, מִפְּנֵי דְבָרִים שֶׁבֵּין אָדָם לְחִבְרוֹ°, וּבְאִפְלוּ כִּשְׁהוּא יוֹדֵעַ בְּדַעְתּוֹ שֶׁאִינוּ יוֹצֵא יְדֵי חוֹבָתוֹ, וּמֵתוֹף אִיזוֹ רְפוּיוֹת אִינְנוּ יְכוּל לְתַקּוֹן אֶת הַעֲנִינִים שֶׁבִּינוּ לְבֵין חֲבֵרָיו - אֶל יְנִיחַ בְּלִבּוֹ שׁוֹם חֲלִישוֹת דַּעַת הַגּוֹרְמָת לְהִקְטִין יְקִרְתָּ עֲרַפָּה שֶׁל הַתְּשׁוּבָה°. וְאִין סַפֵּק, שֶׁמֵּתוֹף הַהִשְׁלָמָה בְּכָל מָה שֶׁאִין לוֹ מְנִיעוֹת, יִצְהַר הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לְתַקּוֹן בְּכִי טוֹב גַּם אֶת כָּל הַדְּבָרִים שֶׁיֵּשׁ לוֹ עֲלֵיהֶם מְנִיעוֹת גְּדוּלוֹת שֶׁאִי אֶפְשָׁר לוֹ לְנַצְחָן.

10. אִין לְעַכֵּב אֶת הַתְּשׁוּבָה מִכָּל מְנִיעָה רוּחָנִית וְקַל וְחִמָּר גְּשָׁמִית, וּבְאִפְלוּ כִּשְׁהוּא רוֹאָה שֶׁאִינְנוּ שֶׁב מִכְּמָה עֲנִינִים שֶׁאִין עֲלֵיהֶם שׁוֹם הַתְּנַצְלוֹת°, מִכָּל-מְקוֹם יִשׁוּב בְּשִׂמְחָה מִכָּל מָה שֶׁלָּבּוֹ נוֹדְבּוֹ לְשׁוּב מֵהֶם.

11. יְסוּד הַתְּשׁוּבָה צְרִיף לְעוֹלָם לְהִיוֹת מְנַחֵם עַל הַתַּקּוֹן שֶׁל לְהַבָּא. וּבְתַחֲלָה לֹא יִשִּׁים כָּל כֵּף לְעִקְרָה מְעַכֵּב עַל דְּבַר הָעֵבֶר, כִּי אִם יְבֹא מִיָּד לְעַסֵּק בְּתַקּוֹן הָעֵבֶר יִמְצָא מְנִיעוֹת רְבוֹת וְיִהְיֶה דְרָכֵי הַתְּשׁוּבָה וְקִרְבַּת ד' קִשִּׁים לְפָנָיו. אֲבָל בְּהִיוֹתוֹ עֶסוּק בְּאֲמַת לְתַקּוֹן אֶת מַעֲשָׂיו, הַדְּבַר מְבַטֵּחַ שֶׁאֵז יַעֲזֹרֵהוּ מִן הַשְּׂמַיִם° גַּם כֵּן עַל תַּקְנַת הָעֵבֶר.

צעת המוסר הפנימי ותוצאותיה

אל יבהל מהמניעות

לא לעכב את התשובה מפני מניעות

תקנת להבא לפני לשעבר

כְּבִדוֹת הַהִשְׁגָּה - הקושי להשיג תכנים רוחניים. **לְהַתִּישׁ אֶת כַּח הַרְעַ שֶׁבַחְמָר** - את הכוח המושך של הגשמיות. **צְרִיף לְשָׁקֵל וְכוּ'** - אדם צריך לבחון שהתענית לא תפגע בכוחו הרוחני או הגופני. **יוֹרָה חֲטָאִים בְּדַרְךָ** - יורה לחטאים את הדרך המתאימה לתשובה. **הוֹמָה** - מרעשה. **הַהִרְמוּנִיָּה** - סידור כוחות החיים בצורה מאוזנת. **הָאָדָם מְכַרְח וְכוּ'** - המצב הנוכחי מעורבב וכדי לסדרו צריך להתעלות ממדרגתו על מנת שיוכל לסדר את הערבוביה. **אֲמִץ הַכַּחַם** - הכוח החזק. **בְּסִירִים** - בקוצים. **חֲבוּל** - תפוס. **דְּבָרִים שֶׁבֵּין אָדָם לְחִבְרוֹ** - שלא מספיקה בהם חרטה, אלא תיקון מעשי, שיפייס לחברו. **אֶל יְנִיחַ בְּלִבּוֹ וְכוּ'** - אל ישאיר בקרבו שום חלישות דעת הגורמת לו לזלזל בתשובה שעשה. **הַתְּנַצְלוֹת** - יכולת לתרץ את עצמו.

ביאורים

בהמשך לפסקאות אחרות בפרק זה, מתמודד הרב גם בפסקאות האחרונות בפרק ביחס שבין בקשת התיקון לבין היכולת המעשית לבצע את התיקון בפועל. ייסורי המצפון והתביעות הגדולות מציינים בפנינו לפעמים רף כמעט בלתי עביר. לפעמים, במצב הנתון, אין יכולת לתקן את המציאות בפועל אבל המצפון ממשיך לבעור ולשרוף אותנו מבפנים. מה עושים במצב שכזה? הרב כותב שבמצבים מעין אלה יש לאחוז בחזקה בבקשת התיקון עצמה, ברצון, גם אם אין כעת יכולת לבצע בפועל את הרצון הזה. במובן זה באמת אין דבר העומד בפני הרצון, משום שלרצות אפשר תמיד, ועיקר האדם הוא הרצונות שלו. ובע"ה, כשיוכשרו התנאים, הרצון הזה גם יצא למעשה. בהמשך מברר הרב שעצם הצער הנורא שמרגיש אדם על העברות שלו מזקק את הרצון ומעמיד אותו במקום טוב ונקי יותר. לכן, גם אם נראה לנו שדבר לא השתנה בפועל, כדאי לדעת שהחרטה עצמה פועלת הרבה לתיקון ולזיקוק הרצון של האדם. במובן זה, ההבדל בין הצדיק לבעל התשובה הוא בכך שרצונו של בעל התשובה עמוק ומזוקק יותר, בעוד שיתרונו של הצדיק מתגלה בעיקר במעשיו המתוקנים. פסקת הסיום של הפרק מחדדת שוב את העיקרון הזה - החרטה איננה רק תופעת לוואי הכרחית בתהליך התשובה. החרטה מעמידה את האדם במקום חדש לגמרי בעולמו הרוחני. היא מזעזעת את הרצון ויכולה להניע את האדם להתחיל תהליך רוחני חדש שיגלה בתוכו כוחות שאליהם כלל לא היה מודע קודם לכן.

הרחבות

• שימוש בקשיים לצורך בנייה

יְהִלְמִנִי צְדִיק חֶסֶד וְיִוְכִיחֵנִי שְׁמֹן רֹאשׁ אֵל יְיָ רֹאשִׁי. הר"דק פירש, שדוד המלך אומר, שטובה לו תוכחת הצדיק ("יהלמני צדיק חסד ויוכיחני"). כמו שמן שסכים על המכה בשביל רפואה ("שמן ראש"), ולכן לא אסור מדרכי הטובה על אף הקושי שבתוכחה ("אל יני ראשי"). הרב קוק הביא את הפסוק כדי ללמד אותנו, שאף שיש קשיים בתהליך התשובה הנגרמים בעקבות תביעה אישית גבוהה המביאה את האדם לתחושת ייאוש כשהוא לא עומד בציפיות, לא ייתן לקשיים אלו לשבור אותו. אלא יראה את התביעה הרוחנית הגבוהה "כשמן לראשו" וישתמש בכוחה להמשיך את תהליך התשובה ביתר שאת.

• מדוע אין צדיקים יכולים לעמוד במקומם של בעלי התשובה?

בְּמָקוֹם שֶׁבְּעָלֵי תְּשׁוּבָה עוֹמְדִים, צְדִיקִים גְּמוּרִים אֵינָם יְכוּלִים לַעֲמֹד. מימרא זו מבוארת בשם ר' אבהו בגמרא בברכות [לד:]. ומבאר שם הרב קוק שר' אבהו מבאר שהכוחות שאדם זקוק על מנת לשוב בתשובה - גדולים יותר מכוחות הנדרשים מאדם כדי להישאר בצדקותו. טבעו הרגיל של האדם הוא להיות צדיק. ואילו אדם שחטא יצא מהסדר הטבעי של האדם, לכן על פי דרך הטבע אין לו תיקון טבעי שיכול להשיבו למעלתו הראשונה. על כן הוא צריך להתחזק בבחירתו החופשית מעל לכוחות הטבע הרגילים. [עין איה ברכות א פרק חמישי, קיח]. ופירש הרקנאטי שהקושי הגדול של בעל התשובה לשוב מחטאו הוא מפני שכבר טעם את טעם החטא, לכן צריך כוחות גדולים על מנת לתקן את מעשיו [רקנאטי במדבר ה, יא].

שאלות לדין

- א. השמחה והיגון. מה מהם צריך להיות יותר דומיננטי בתהליך התשובה?
- ב. מדוע מקום בעלי תשובה, גבוה יותר מצדיק גמור כל ימיו? האם בכל זאת יש צד שהצדיק גבוה יותר?

י. יש אדם שהתביעה המוסרית מְאִירָה בְּנִשְׁמָתוֹ בְּהִירוֹת גְּדוֹלָה, וְכָל צִיּוּרֹם שֶׁל רוּמָמוֹת מוֹסְרִית שֶׁהוּא מְצִיר, מִיָּד נִפְשׁוֹ נִתְּבַעַת מִפְּנֵי לְהִתְאִים עִם מְהֻלָּח חַיִּי, וּמִתּוֹךְ שֶׁהִמְעִיךְ הַצִּיּוּרִי הוּא שׁוֹטֵף בְּהִירוֹת הַרְבֵּה יוֹתֵר מִהִתְנוּעָה מִמְעֵשִׂית וְהִתְכַּנְּיִים הַטְּבָעִיִּים, שֶׁבְּטֻבֵּעַ הַגּוּף וְהַנְּפֶשׁ, עַל כֵּן הוּא תָּמִיד מְלֵא צֶעַר וּמְרִירוֹת עַל נִפְשׁוֹ, עַל קֶצֶר יְדָה מִעֲשׂוֹת אֶת חִיּוּבָיָהּ וּמְלֻמְלוּאוֹת בַּעֲמֻקַּת רְצוֹנָהּ וְרָגֶשׁ עֲצָמִיּוּתָהּ אֶת הַשְּׁקוּף לֵהֹם מִהָאוֹר הַמְּוֹסְרִי הַטּוֹב וְהַנְּחֻמָּד. וַיֵּשׁ, שֶׁמִּכְשָׁרֹן קָדוֹשׁ זֶה תִּצְמַח יְרֵאת הַיְצִירָה, שֶׁלֹּא יִחְפֹּץ לְהִסְתַּפֵּל בְּהִירוֹת הַצִּיּוּרִים, שֶׁשָּׁם מְעַרְבִים הֵם יַחַד תְּאוּרֵי הַמְּוֹסֵר, הַמְּדַעַ, וְהַשְּׁקֻפוֹת הַעֲדִינּוֹת שֶׁבְּמְרוֹמֵי הַקֶּדֶשׁ - כְּדֵי שֶׁלֹּא יִכְפַּל צֶעֶרוֹ הַנְּפֶשִׁי עַד בְּלִי דֵי. בְּמַעֲמָד פְּזָה צְרִיכִים לְהוֹצִיא אֶל הַפְּעֵל אֶת הַעֵז הַנְּפֶשִׁי וְלֵאחֹז עִם זֶה גַם כֵּן בְּמִדַּת הַתְּשׁוּבָה הַרְצוֹנִית, שֶׁהִיא תָּמִיד מְלֵא אֶת כָּל הַהוֹלָף בְּנִתְיבוֹת הַחַיִּים הָעֲלִיּוֹנִים, וְאֶת פְּשִׁירוֹן הַרוּחַ הָעֲלִיּוֹן, הַנְּחֻמָּד, לְהַרְבּוֹת עֲשֵׂר קֶדֶשׁ, לְהַגְדִּיל תּוֹרָה וְלְהַאֲדִירָה. אֵל יִתֵּן לְהִתְפַּשֵּׁם מִפְּנֵי הַתְּבִיעוֹת הַמוֹסְרִיּוֹת שֶׁמִּתְגַּבְּרוֹת עֲלָיו, כִּי אִם יִחְרָץ לְעַמְתָּן בְּבִטְחוֹן, שֶׁמְאוּרָה שֶׁל תּוֹרָה יִחְזְרוּ תָּמִיד לְמוֹטֵב בְּצוּרָה הַיּוֹתֵר עֲלִיּוֹנָה, וְיִרְאֶה לְהַרְבּוֹת רְכוּשׁוֹ הַשְּׁכָלִי וְהַצִּיּוּרִי בְּחֵרוֹת הַנְּשִׁמָּה הַיּוֹתֵר מְסֻגָּלָה לוֹ, וְאֵל יִפְחַד לְבוֹ, "יְהִלְמִנִי צְדִיק חֶסֶד וְיִוְכִיחֵנִי שְׁמֹן רֹאשׁ אֵל יְיָ רֹאשִׁי".

יא. גְּדוֹל וְנִשְׁגָּב הוּא אֲשֶׁר הַתְּשׁוּבָה. הָאֵשׁ הַשּׁוֹרֵף שֶׁל צֶעַר הַחֲטָא בְּעֲצָמוֹ הוּא מְזַקֵּק אֶת הַרְצוֹן, מְטַהֵר אֶת הָאִפִּי שֶׁל הָאָדָם בְּטַהֲרָה עֲלִיּוֹנָה וּמְאִירָה, עַד שֶׁהַעֲשֵׂר הַגְּדוֹל אֲשֶׁר בְּאוֹצַר הַחַיִּים שֶׁל הַתְּשׁוּבָה הוֹלֵף וּמִתְפַּתֵּחַ לְפָנָיו. הוֹלֵף הוּא הָאָדָם וּמִתְעַלֵּה עַל יְדֵי הַתְּשׁוּבָה. עַל יְדֵי מְרִירוֹתָהּ וְעַל יְדֵי נַעֲמָה, עַל יְדֵי יְגוּנָה וְעַל יְדֵי שְׂמֻחָתָהּ. אִין דְּבַר מְצַרֵּף וּמְטַהֵר אֶת הָאָדָם, מַעֲלֵהוּ לְמַעְלַת אָדָם בְּאַמְתּוֹ, כִּהַעֲמֻקַּת הַתְּשׁוּבָה, "בְּמָקוֹם שֶׁבְּעָלֵי תְּשׁוּבָה עוֹמְדִים, צְדִיקִים גְּמוּרִים אֵינָם יְכוּלִים לַעֲמֹד".

יב. שְׁלֵהֲבַת הַחֲרָטָה, הַבָּאָה מִנְּפֶשׁ נְדִיבָה, עַל יְדֵי אֲבוּקַת אוֹר הַתְּשׁוּבָה, אֵשׁ קֶדֶשׁ הִיא, שֶׁלֹּא מְלָאָה אוֹר וְחֵם, מְלָאָה חַיִּים. כְּשֶׁהִיא חֻלָּה עַל רוּחַ טָהוֹר, עַל נְשִׁמָּה חַיָּה וּמוֹאֲרָה בְּאוֹר חַן וְשִׁכְל טוֹב בְּדַעַת קְדוּשִׁים, אָז הִיא מִתְּהַפֵּכֶת לְכַח אֲדִיר וְרַעְנוֹ, לְכַח פּוֹעֵל, מְזַקֵּק וּמְטַהֵר, מוֹסִיף עָז וְעֲצָמָה, וּמְסַקֵּל נְתִיבוֹת וְתוֹכֵן רוּחוֹת חֲדָשִׁים לְכָל מְהֻלָּחֵי הַחַיִּים. הַתְּנַעֲרוֹת חֲדָשָׁה וְהַתְּעוֹרוֹת מְלָאָה לְשֵׁד עֲלוּמִים הִיא מְבִיאָה עִמָּהּ. וְהָאָדָם נַעֲשֶׂה בְּרִיָּה חֲדָשָׁה, מְזַקֵּקַת וּמְצַרֶּפֶת, וְאֵל עַל בֵּיט, אֶל מְרוֹמֵי הַדַּעַת וְהַבִּינָה, שֶׁהִיא מְבִיאָה לְיַדֵּי תְּשׁוּבָה, וּמְאוּרוֹ שֶׁל מְשִׁיחַ, מְשַׁרֵּשׁ כָּל הַתּוֹרָה וְכָל הַמְּצוּוֹת כְּלָן, כָּל הַמְּעִשִׂים וְכָל הַמִּדּוֹת כְּכֻלְיוֹתָם, יְבִאוּ לוֹ קְרָנִים לְהִאִיר בְּהֵן אֶת מְסֻלוֹתָיו הָאֲפֵלוֹת וְאֶת דְּרָכָיו הַשּׁוֹמְמִים, וְיַחַד עִם בְּנֵינָיו בְּנֵי עוֹלָם יְבִנֵּה, וְרַבִּים יִלְכוּ לְאוּרוֹ, אֲשֶׁר בְּרֵאשִׁית הַדֶּלֶק רַק לְמַעַנּוֹ, גֵּר לְאֶחָד וְגֵר לְרֵבּוֹא רַבְּבוֹת עִם, וְ"קָרָא לָהּ גֵּר פֶּרֶץ מְשַׁבֵּב נְתִיבוֹת לְשִׁבַת".

הַתְּבִיעָה הַמוֹסְרִית - הרצון והצורך להיות מוסרי יותר. **צִיּוּר** - מחשבה מופשטת. **הַמְעִיךְ הַצִּיּוּרִי** - כוח המחשבה. **הַשְּׁקוּף לֵה** - מה שהשתקף לה, מה שראתה. **הַלְתַּכְמַשׁ** - להיות כמוש, להתקטן, לא להתעלות. **יִחְרָץ** - ידבר בקול. **שְׁמֹן רֹאשׁ אֵל יְיָ רֹאשִׁי** - ביטוי להתעלות ברוחניות, שמן הראש לא יפסיק מראשו, ובמקביל לא ימנע מהתוכחה המעשית, "יהלמני צדיק... ויוכיחני". **הָאֵשׁ הַשּׁוֹרֵף וכו'** - הצער על החטא בונה באדם את הרצון הנכון לטוב ולקודש. **מְנַפֵּשׁ נְדִיבָה** - חרטה שבאה מתוך הבנה ורצון. **מְסַקֵּל נְתִיבוֹת** - מפנה מכשולים מדרכים. **תוֹכֵן רוּחוֹת חֲדָשִׁים** - ממלא תכנים חדשים. **לְשֵׁד עֲלוּמִים** - כוחות רוחניים רעניים ונסתרים. **אֶל מְרוֹמֵי הַדַּעַת וכו'** - החרטה האדירה מביאה את האדם אל ההתבוננות וההעמקה המביאות לידי תשובה שלמה. **וּמְאוּרוֹ שֶׁל מְשִׁיחַ וכו'** - מהשלמות שתגלה באמצעות המשח, שהיא שורש התורה, המצוות המעשיות והמידות, ומההתבוננות בה יוארו דרכיו. **וְקָרָא לָהּ וכו'** - האדם הזה גודר את הפרצות של כולם ומסדר דרכים נכוחות להלך בהם רבים.

ביאורים

כל מה שברא הקב"ה בעולמו מוכרח שיהיה בו יסוד של טוב שלשמו הוא נברא. לא ייתכן שמהטוב הגמור, "טוב ה' לכל", ייצא רע מוחלט בלי שיהיה בו נקודה פנימית טובה. הנחה זו נכונה הן ביחס למאורעות פרטיים והיסטוריים, הן ביחס למעשים שאדם עושה והן ביחס למידות ומחשבות שנתונות באדם. משום כך לא יהיה נכון למחוק לחלוטין את אותן המידות המקולקלות ואותן המחשבות הרעות, אלא יש צורך ליישרן ולנתב אותן למקומן הטוב והראוי ובכך לחשוף את הטוב הגנוז שבהן.

לא רק מידות ומחשבות רעות יש לתקן ולמתקן, אלא אף מידות ומחשבות קטנות שביסודן טובות הן, אך אינן גדולות מספיק. מידות אלו, שעוצמתן חלשה והשפעתן החיובית קטנה, גם אותן יש להעצים ולהגדיל. יש לטהר את הכוונה שבהן, את המטרה שלהן, את איכותן ואת כמותן. אדם עשוי לחשוב כי עבודתו מתמקדת בתיקון הדברים הרעים וזוהי בלבד צריכה להעמיק, אך לאמתו של דבר אין זה כך. התועלת האישית והכללית היוצאת מהעצמת המידות הקטנות, גדולה יותר מתיקון המידות המקולקלות, מפני שהחלפת הרע בטוב עדיין אינה מגיעה בהכרח לשרוש העמוק של המידות והיא מתעסקת בעיקר בהסרת הרע. העלאת המידות הטובות למידתן הראויה בונה קומה על גבי קומה ומרוממת את האדם ואת העולם.

הרחבות

• מטוב קטן לטוב גדול

באור שֶׁל גְּדֹלָה. רעיון זה הינו יסודי בתורתו של הרב קוק. הרב קוק מדגיש שפעמים אדם או דור מוכנים כבר וראויים לטוב גדול יותר ממה שהורגלו, ואז ייתכן שמסוכן יהיה אם יישארו במדרגות נמוכות, ברבדים חיצוניים או בהבנות שטחיות. כך כותב הרב קוק על דור שבו תחומי החולין מפותחים יותר, ולעומתם תחומי הקודש עדיין לוקים בהבנות שטחיות, מצב המוביל לעויבות הדת: "אם יזדמן איזה דור או דורות שכל מושגיהם הכלליים נתעלו והתפתחו, ועל אותה החלקה של המושגים האלוהיים לא שלחו המפתחים והעובדים יד, אז נשאר אותו הדור במצב שפל ואומלל, והבקייעים הדתיים מתרבים בו, פרץ על פני פרץ" [עקבי הצאן, מאמר 'דעת אלוהים' עמוד קמב, ועיין עוד במאמרי הראיה, מאמר 'לתקופת המעבר', עמוד 29, על החשיבות בדורנו להתקדם מעשיה נמוכה הנובעת מאינסטינקט ומהרגל לעשייה הנובעת מהבנה].

• תיקון המידות - בעומק

זִפְנֵי הַמִּדּוֹת. בהקדמה ל"אורחות צדיקים" מבואר שהמידות נמצאות בלב: "חמישה כוחות אלו (חמשת החושים שלנו) מביאים ללב כל עניין... הלב יש בו דעות רבות, כגון הגאווה והענווה...". משמעות הדברים היא שתיקון המידות אנו עוסקים ברבדים העמוקים ביותר - לא רק המעשים משתנים, אלא אנהנו מתקנים את החושים, את הרגשות, את הלב ואת הרצונות. תשובה זו מגיעה לכל החלקים שבגוף, גם לפנימיים וגם לעמוקים ביותר, ולכן לא נוצר מתח בין הגוף לבין הנשמה.

שאלות לדיון

- איך האדם יודע שעניו הרוחניות סתומות? במה זה בא לידי ביטוי?
- "ואז מכשירים איזה צד של מגע בין הגוף אל הנשמה". איך ניתן לחבר בין הגוף לנשמה? האם הם באמת צוררים אחד את השני?

פרק יד נתיבות תשובה פֶּרְטוּיּוֹת

א. כָּשֶׁם שֶׁצְרִיכִים לְהַעֲלוֹת אֶת הַמִּדּוֹת וְהַמְחַשְׁבוֹת הַרְעוֹת לְשֵׁשׁוֹ, כְּדֵי לְתַקֵּן וּלְמַתְקַן, הַעֲלֵאת הַמִּדּוֹת כֵּן צְרִיכִים לְהַעֲלוֹת אֶת הַמִּדּוֹת וְהַמְחַשְׁבוֹת הַקְּטָנוֹת - אֵף עַל פִּי שֶׁהֵן טוֹבוֹת, אֲבָל אֵינָן בְּמַעַל גְּדוֹלָה וּמְאִירָה - לְמַקּוֹר שֵׁשׁוֹ, וְלְהַאֲרִין בְּאֹר שֶׁל גְּדֹלָה. וְכֵשֶׁם שֶׁמּוֹעִילִים לְעוֹלָם כְּלוֹ בְּעֵלִית הַמִּדּוֹת וְהַמְחַשְׁבוֹת הַנְּפֹלוֹת, כֵּן יוֹתֵר מּוֹעִילִים וּמְטִיבִים לְעוֹלָם עַל יְדֵי הַעֲלָאתָן שֶׁל הַמִּדּוֹת וְהַמְחַשְׁבוֹת הַקְּטָנוֹת כְּשֶׁעוֹלוֹת לְאוֹרָה גְּדוֹלָה. וּמִדָּה זוֹ שֶׁל הַעֲלָאת דְּבָרִים קְטָנִים לְגְּדֹלוֹת אֵינָה פּוֹסְקֶת בְּכָל עֵת וּבְכָל שְׁעָה, וְהִיא הַתְּשׁוּבָה הַגְּמוּרָה שֶׁצְדִיקִים גְּמוּרִים בָּאִים עַל יְדֵיהֶם לְהִיּוֹת עוֹלָם בְּמַעֲלוֹת בְּעֵלֵי תְּשׁוּבָה.

א*. כְּשֶׁמְסַתְּפְלִים הַסְּתַפְּלוֹת רֹחֲנִית, וּמְפִירִים שֶׁהַעֲיִנִים הַרֹחֲנִיּוֹת סְתוּמוֹת הֵן מְפִי הַהֲכָרָה פְּגָמֵי הַנְּפֵשׁ, שֶׁגָּרְמוּ הַעֲוֹנוֹת, וּמִתּוֹךְ הַצֵּעַר שֶׁל מְעוֹט הָאוֹרָה מִתְחַרְטִים עַל הַחֲטָאִים בְּכָלֵל וּבְפֶרֶט, וְחַפְצִים בְּכָל לֵב לְטַהֵר אֶת הַמַּעֲשִׂים וְהַמִּדּוֹת עַל מְכוּנֵיהֶם, כְּדֵי שֶׁלֹּא תִשָּׂא עוֹד הַסְּתִימָה מְעַכְבֶּת אֶת הָאוֹר הַעֲלִיּוֹן מִלְחָדֹר בְּתוֹכֵיהֶם הַנְּשִׁמָּה הַחוֹשֶׁבֶת. זֶהוּ הַדְּרָךְ לְבֹא לְתְּשׁוּבָה עֲלֵאָה, תְּשׁוּבָה דְּחִזָּיָא לְחַפְּאָה עַל כָּל עוֹבְדֵינָּה.

ב. לְפַעְמֵים עַל יְדֵי מָה שֶׁמְתַאֲמָצִים לְהִיּוֹת מְדַבֵּק בְּרוֹחֲנִיּוֹת עֲלִיּוֹנָה, מִתְרוֹמְמִים כָּל כַּחוֹת הַחַיִּים הַרֹחֲנִיּוֹת לְמַעַלָּה בְּעוֹלָם הַמְחַשְׁבָּה הַעֲלִיּוֹנָה, וְהַגּוֹף נִעְצָב מִן הַנְּשִׁמָּה, וְעַל יְדֵי זֶה הַמִּדּוֹת הַרְעוֹת שׁוֹלְטוֹת בוֹ. וְאַחַר כֵּן פֶּשֶׁה הַסְּתַפְּלוֹת הַרֹחֲנִית הַעֲלִיּוֹנָה נִגְמָרֶת, וְכֵחַ הַחַיִּים חוֹזֵר לְרְגִילוֹת שׁוֹ, מוֹצֵאת הַנְּשִׁמָּה אֶת הַגּוֹף שְׁבוֹר בְּקִלְקוּלֵי תְּכוּנוֹתָיו, וּמִתְחִילָה מִלְחָמָה פְּנִימִית גְּדוֹלָה וּמְסַכְּנָת מְאֹד. וּבְשִׁבִיל כֵּן צְרִיכָה הַתְּשׁוּבָה, עִם חֶפְץ זְכוּף הַמִּדּוֹת*, לְהִיּוֹת קוֹדֶמֶת לְעֲלִיָּה הַסְּתַפְּלוֹתִית, וְאֵז מְכַשְׂרִים אֵיזָה צֵד שֶׁל מְגַע בֵּין הַגּוֹף אֶל הַנְּשִׁמָּה גַם בְּהַתְּעֲלוֹתָהּ הַעֲלִיּוֹנָה.

הַקְּדָמָה זֵכֹּךְ הַמִּדּוֹת לְעֲלִיָּה

לְהַעֲלוֹת אֶת הַמִּדּוֹת וְהַמְחַשְׁבוֹת הַרְעוֹת לְשֵׁשׁוֹ - צְרִיךְ לְהַתְּבוֹן בְּעוֹמֵק הָאִישִׁיּוֹת שֶׁל מַהֲיֵן מַגִּיעוֹת הַמִּדּוֹת וְהַמְחַשְׁבוֹת הַרְעוֹת בְּנַפְשׁוֹ, וְכַשִּׁיבִין אֶת מְקוֹרָן בְּנַפְשׁוֹ יוֹכֵל לְתַקֵּן אוֹתָן ע"י תִּיקוֹן סִיבוֹתָן וְלַעֲיִתִים יוֹכֵל לְהַשְׁתַּמֵּשׁ בְּאוֹתָן הַסִּיבוֹת לְהַתְּעֵלוֹת. **פֶּן צְרִיכִים וְכוּ'** - עֲבוּדָה כּוֹז צְרִיכָה לְהִיּוֹת שְׁבִיבֵל לְרוֹמֵם מִדּוֹת וּמְחַשְׁבוֹת טוֹבוֹת, אֲבָל קְטָנוֹת בְּתוֹכָן, אֵל רוֹמְמוֹת הַכוּוֹנָה וּגְדוּלוֹת הַתּוֹכֵן. **הַנְּפֹלוֹת** - הִירוּדוֹת, הַמְקוּלְקָלוֹת. **הַעֲיִנִים הַרֹחֲנִיּוֹת סְתוּמוֹת** - חוֹסֵר יְכוּלָּה לְהַעֲמִיק בְּעֵינֵיהֶם רֹחֲנִיּוֹת. **מְפִי פְּגָמֵי הַנְּפֵשׁ** - הַנַּפֵּשׁ נִפְגָּמָה ע"י הַעֲוֹנוֹת וְעֵינֶיהָ נִסְתָּמוּ מִהִיכּוֹלָת לְהַסְתַּכֵּל בְּעֵינֵיהֶם רֹחֲנִיּוֹת. **עַל מְכוּנֵיהֶם** - כְּמוֹ שֶׁהֵם צְרִיכִים לְהִיּוֹת. **לְתְּשׁוּבָה עֲלֵאָה** - תְּשׁוּבָה עֲלִיּוֹנָה. **דְּחִזָּיָא לְחַפְּאָה עַל כָּל עוֹבְדֵינָּה** - רְאוּיָה לְחַפּוֹת / לְכַסּוֹת עַל כָּל הַמַּעֲשִׂים. **וְהַגּוֹף נִעְצָב מִן הַנְּשִׁמָּה וְכוּ'** - הָאָדָם מִתְעַסֵּק בְּעֵינֵיהֶם רֹחֲנִיּוֹת וּמְחַשְׁבֵּתִים וּמְזַנִּיחַ אֶת עוֹלָמוֹ הַמַּעֲשִׂי, נוֹצֵר פֶּה חָלַל שֶׁהַמִּדּוֹת הַרְעוֹת עוֹלוֹת לְשִׁלּוֹט בוֹ. וְכַשֶּׁהָאָדָם מְפַסֵּק אֶת הַתְּעֵלוֹתָו וְחוֹזֵר לְעַצְמוֹ יֵשׁ בוֹ מִלְחָמָה פְּנִימִית. **הַתְּשׁוּבָה עִם חֶפְץ זְכוּף הַמִּדּוֹת** - תְּשׁוּבָה מַעֲשִׂית וְתִיקוֹן הַמִּדּוֹת מְכַשְׂרִים אֶת כַּחוֹת הַגּוֹף לְהַתְּעֵלוֹת הַרֹחֲנִית.

ביאורים

פעמים שהחזרה בתשובה אינה מגיעה לאדם בקלות רבה כל כך. ישנן מספר סיבות לקושי זה. ביניהן ניתן למצוא לדוגמה, חזרה בתשובה על עשרים וארבע עברות שהרמב"ם מונה אותן (בהלכות תשובה פרק ד) כעבירות שהתשובה עליהן קשה ביותר. פעמים שהקושי הוא סובייקטיבי, דהיינו, קושי שנובע מהמצב הנפשי שהאדם מצוי בו או הזמן בו הוא שרוי. נתון זה יכול לחסום מהאדם את התחושה הבריאה של הרצון לתקן את מעשיו.

למרות הקושי, יש לדעת שהתשובה אפשרית בכל מצב. גם אם התשובה אינה נעשית באופן הראוי לה ולא לפי ההלכה המגדירה את הדרך לתשובה, תשובה זו חשובה היא. כל עבירה לפי עניינה ודרך התשובה שעליה, בין שהיא עבירה שבין אדם למקום ובין שהיא בין אדם לחברו - על האדם לעשות תשובה כפי יכולתו וכפי כוחו. והדבר יתקבל גם אם יחזור בתשובה ללא הפרטים המוגדרים שלה. עיקר תשובתו בשלב זה תהיה בעצם הרצון להיות ישר וטוב ולחזור להיות דבק בשכינה כפי שהיה לפני שמעד בחטאו. אל יזלזל בתשובה זו ואל יאמר לעצמו שכיוון שאינה שלמה ואינה כוללת בתוכה את הדרכים המוגדרות שלה, אין בה תועלת ולעת עתה יזניח את התשובה עד שירגיש מוכן לתשובה השלמה. אלא יאחז בה ככל שידו משגת כעת ויידע שזהו העיקר. יחד עם זה ירבה בהשתדלות של תורה ותפילה כדי להשלים את תהליך התשובה, וגם אם עדיין לא הגיע אליה, לא יחשוב שלתשובתו אין ערך והיא מיותרת.

הרחבות

• הרע בוודאי יתבטל

שְׂאִין שׁוּם מְנִיעָה בְּדָבָר. דברי הרב קוק כאן מבוססים על רעיון יסודי ביהדות: כל רע נברא בשביל לסייע לטוב. ה' ברא אותו בשביל שלאדם תהיה בחירה, הוא ינצח את הרע ועל ידי זה הרע יתבטל. וכך כתב הרמח"ל: "עניין מציאות הרע... זהו מציאות מחודש לגמרי, שרצה וחיידש אותו האדון ברוך הוא לנסות בו בני האדם, לתת להם מקום לעבודה... ואמנם, הוא יתברך שהמציאות - לא המציאות אלא לשיבתבטל..." [דעת תבונות אות צו]. דברי הרב קוק כאן מבוססים על יסוד זה; כיוון שכל רע אינו קיים אלא רק כדי שינוצח ואין ספק שהוא עתיד להיות מנוצח.

• העיקר הוא הרצון

לא יִעֲבֹב כָּלֵל אֶת הַתְּשׁוּבָה הַרוּחָנִית. ההדרכה הזו, שהאדם צריך להתרכז ברצונותיו ולא בהצלחותיו, נמצאת במספר מקומות בחז"ל: "הקב"ה ליבא בעי" (הקב"ה חפץ בלב) [סנהדרין קו:], "אפילו חשב אדם לעשות מצווה ונאנס ולא עשאה מעלה עליו הכתוב כאילו עשאה" [קידושין מ:].

• ההצלחה בהתאם לעמל

יְבֹא הַדָּבָר לְיָדִי כִּי שְׂעִירָהוּ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לְתַקֵּן הַכֹּל בְּפִעֵל. עיקרון זה שהקב"ה מסייע לכל אדם שיצליח לפי גודל רצונותיו החיוביים מופיע בגמרא: "מאי דכתיב 'רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד?' [משלי כא כא]... לומר לך כל הרודף אחר צדקה הקדוש ברוך הוא ממציא לו מעות ועושה בהן צדקה... ממציא לו בני אדם המהוגנים לעשות להן צדקה כדי לקבל עליהם שכרו" [בבא בתרא ט:].

שאלות לדין

- א. האם לא יכולה להיות סכנה בכך שהאדם 'יקפוץ מדרגה'?
- ב. מניין הביטחון של הראי"ה לקבוע שהתשובה קלה? הרי אין לה סוף!

להצלחת שמואל בן משה יוסף

ג. כְּשֶׁבָּאִים לְשׁוּבַת הַתְּשׁוּבָה צְרִיכִים לְדַעַת שְׂאִין שׁוּם מְנִיעָה בְּדָבָר. אֲפֹלוּ אוֹתָם כ"ד הַדָּבָרִים הַמְעַכְבִּים אֶת הַתְּשׁוּבָה, תִּכְרַךְ כְּשֶׁמְבַקְשִׁים וּבָאִים לְשׁוּבַת עֲלֵיהֶם שׁוּב אֵינָם מְעַכְבִּים. וְאֵין לְבַטֵּל שׁוּם נְטִיָּה שֶׁל תְּשׁוּבָה, לֹא קִטְנָה שֶׁבְּקִטְנוֹת, מִפְּנֵי שֶׁפְּלוּתָהּ, לוֹמַר שְׂאִין הַרְעִיזוּן הַקָּטָן רָאוּי לְפִי מִדְּתוֹ שֶׁהָאָדָם מְשַׁעַר אֶת עֲצָמוֹ, וְלֹא אֶת הַרְעִיזוֹן הַיּוֹתֵר גָּדוֹל, לוֹמַר שֶׁהוּא גְבוּהַ יוֹתֵר מְעַרְפוֹ. כִּי הַכֹּל עוֹלָה וּמִצְטָרֵף בַּיַּחַד לְקוֹמָה שְׂלֵמָה וְעוֹלָם מְלֵא שֶׁל תְּשׁוּבָה, שֶׁהוּא יָקָר, גָּדוֹל וְקָדוּם מִכָּל הַעוֹלָמוֹת הָאֲחֵרִים.

ד. מִה שֶׁמְטַבְּעִים לְפַעֲמִים בְּמִנְיַעוֹת גְּדוּלוֹת, בֵּין בְּעִנְיָנִים שֶׁבֵּין אָדָם לְמָקוֹם, בֵּין בְּעִנְיָנִים שֶׁבֵּין אָדָם לְחֵבְרוֹ, לֹא יִעֲבֹב כָּלֵל אֶת הַתְּשׁוּבָה הַרוּחָנִית. וְכִינֵן שֶׁמְבַקְשִׁים לְשׁוּבַת אֵל ד' - שְׁבִים, וְהָאָדָם יִתְחַדֵּשׁ כְּבָרְיָה חֲדָשָׁה. וְהַצִּיצִים הַמְעַשִּׂים, שֶׁצְּרִיכִים לְזָרוֹז גְּדוֹל לְתַקְנָם, יִצְפֶּה עֲלֵיהֶם תְּמִיד לְתַקְנָם, וְיִסְגֵּל לְעֲצָמוֹ מִדְּתַת הַשְּׁפֹלֹת בְּיוֹתֵר כֹּל זְמַן שֶׁלֹּא תִקְוֶה אֵיזָה דָּבָר בְּפִעֵל, מִמָּה שֶׁיֵּשׁ לוֹ לְתַקֵּן בְּדָרָךְ מְעִשִׂי, וְיִשְׁתַּוְּקַק לְתַקוּן הַשָּׁלֵם. וּמִמִּילָא יְבֵא הַדָּבָר לְיָדִי כִּי שְׂעִירָהוּ הַשֵּׁם יִתְבָּרַךְ לְתַקֵּן הַכֹּל בְּפִעֵל. אֲבָל גַּם כְּשֶׁלֹּא נִזְדַּמְּנוּ לוֹ עֲדִין הַתַּקוּן, בֵּין מִצַּד מְנִיעוֹת חִיצוֹנִיּוֹת אוֹ מִצַּד מְנִיעוֹת פְּנִימִיּוֹת, שֶׁעֲדִין אֵין רְצוֹנוֹ תִקְוֶה כֹּל כֵּן, וְהַהֲסַכְמָה לְדַרְכֵי הַתַּקוּנִים הַמְעַשִּׂים עֲדִין לֹא בָּאָה לוֹ בְּהִשְׁלָמָה, מִכָּל מָקוֹם יֵאָחַז בְּתְשׁוּבָה הַרוּחָנִית בְּכָל עֵז וְאִמְצָן, וְיִהְיֶה תִקְוֶה בְּדַעְתּוֹ, שֶׁסוֹף כֹּל אֲחִיזוֹ הוּא בְּתְשׁוּבָה, שֶׁהִיא עֲנִין יָקָר מִכָּל מִה שֶׁיַּעֲוֹלֵם, וְיִרְבֶּה בְּתוֹרָה, בְּמִדּוֹת טוֹבוֹת, בְּחֻקֵּיהֶם וּבְהִנְהָגָה יְשָׁרָה כְּכֹל מִה דְאֶפְשָׁר לוֹ, וְיִשְׁפֹּף שִׁיחוֹ בְּתַפְלָה לְפָנֵי קוֹנֵנוֹ לְהוֹצִיא אֵל הַפִּעֵל אֶת חֻלְקֵי הַתְּשׁוּבָה שֶׁעֲדִין לֹא יִצְאוּ אֶל הַפִּעֵל, בְּעֵבוֹר עֲצָמוֹ וּבְעֵבוֹר כָּלֵל יִשְׁרָאֵל וּבְעֵד כָּל הַעוֹלָם כְּלוֹ וּבְעֵד הַתַּקוּן הַכָּלְלִי שֶׁל הַשְּׂכִינָה, אוֹר ד' בְּעוֹלָם, שֶׁיְהִי בְּתַכְלִית הַשְּׁלָמוֹת, וְיִשְׁתַּוְּקַק שֶׁכָּל הַנְּשָׁמוֹת תִּתְהַיְיֶנָּה מְתַקְנָתוֹ וְנִהְנֹת מִזֵּיו הַשְּׂכִינָה, וְהַכֹּל יִשְׁבְּעוּ טוֹב וְשִׁפְעַת חַיִּים.

ד* עַקֵּר הַנְּפִלוֹת בָּאוֹת מִפְּנֵי שְׂאִינוֹ מִמִּמֶּנּוּ בְּקִלּוֹתָהּ שֶׁל תְּשׁוּבָה.

אמונה בקלות התשובה

ביאורים

בפסקאות אלו הרב קוק עוסק בעצבות. לאדם ישנם רצונות רבים וצרכים שונים, וכאשר הוא לא מצליח למלא אותם הוא מתמלא עצב. העצבות היא תוצאה של חוסר, של פער בין רצונותיו של האדם לבין המציאות בפועל. כל חטא מגדיל את הפער בין רצון הנשמה שלנו לבין המציאות בה אנו חיים, וזהו מקור העצבות.

לכל אחד מאיתנו ישנה נשמה שטורה החפצה להידבק בבוראה. הדבקות בקב"ה נעשית על ידי ההליכה בדרכיו וקיום מצוות התורה. הנשמה תובעת מאיתנו באופן תמידי את הקרבה לקב"ה, ושום דבר אחר לא יספק את רצונה. תביעה זו קיימת הן באדם הפרטי והן במציאות בכללה. בעולם כולו ישנה תביעה להגיע לידי מציאות שלמה ומתוקנת שאין בה סתירה לדבקות בקב"ה, ולכן העולם שואף למציאות ללא חטא.

החטא הוא חיסרון, פספוס של המטרה. כל מעשה עברה מרחיק את הנשמה מבוראה והיא מתמלאת עצב. לא רק המעשים משפיעים על הנשמה, גם ביד המידות והמחשבות לקרב או ח"ו להרחיק את הנשמה ממקורה. בנוסף, הנשמה היא רוחנית. לכן כל מעשה גשמי, אפילו אם הוא מותר, כל עוד הוא נעשה מתוך 'נטייה של חולין' ולא מתוך נטייה רוחנית של קשר לקב"ה, הוא יוביל לעצבותה של הנשמה.

כאשר שבים בתשובה השמחה חוזרת למלא את הנשמה. התשובה מחזירה את האדם לדרך של תיקון, דרך שהיא טבעית לנשמה. אמנם עוד רחוקים מהתיקון השלם, אך כיוון שחזורים ללכת על פי דרכי הקב"ה ונמצאים בכיוון הנכון, כבר לא עצובים. השמחה מגיעה כתוצאה מהחזרה למצב הטבעי של הנשמה, שבו כל המעשים, המידות והמחשבות קשורים לקב"ה ולתורתו.

הרחבות

• מקור העצבות

מהשפעת של המעשים, המדות והדעות הרעות. עבודת המידות המועדפת היא למצוא את מקומן החיובי (עייין למשל בצדקת הצדיק אות מז) ולא להילחם נגדן. לא כן במידת העצבות, כיוון שכולה יונקת מהחטא, הרי שכולה ריק, וכאשר אין חטאים היא נעלמת ומתפוררת. וכך כותב הרב קוק: "כל המידות אפשר להעלותן, מפני שיש להן שורש בקדושה, חוץ מהעצבות שאין לה שורש כלל, כי עז וחדווה במקומו. וצריכים להעלות את סיבתה, וכיוון שהשורש מתעלה גם היא עולה. והשורש של העצבות הוא או גאוה או כעס, או דאגה, הבאה מסיבתם, וכיוצא" [אורות הקודש ג רמג].

• תיקון כל רבדי הבריאה

שבים בתשובה על מהות חטא זה. לעתיד לבוא לא יתקנו רק פגמי האנושות, אלא כל החסרונות שבעצם הבריאה: בחי, בצומח ובדומם: "וגר זאב עם כבש וארי עם גדי ירבע, ועגל וכפיר ומריא יחדיו ונער קטון נוהג בהם. ופרה ודוב תרעינה יחדיו ואריה כבקר יאכל תבן" [ישעיהו יא ו-ז], "תחת הנעוצץ (בעל הקוצים) יעלה ברוש ותחת הסרפד (שגם הוא בעל קוצים) יעלה הדס" [שם נה יג], "והיה אור הלבנה כאור החמה" [שם ל כו] [ועייין אורות ישראל ותחייתו י].

שאלות לדין

- האם אין מקום לתענוגות של חול שאינן אסורות?
- מה ההבדל בין מידות רעות לדעות רעות?

ה. פשעושים איזה דבר בנטיה של חליו, של גופניות ובהמיות - אם רק הוא של התר, התשובה על תכף פשמתו עוררים לשוב על זה, מתעלים כל הכחות ומתהפכים לאצילות ולקדושה. "במצוות עשה - אינו זו משם" עד שמוחליו לו", ובעניני התר - תכף פשעולה ברעיונו לשוב הרי הוא מתקדש, והפעלה וכל פחה מתקדשים עמו, והעצבון הבא מתוף תענוגי חל מתהפך מידי לשמחה של מצוה, "ולישרי לב שמחה".

ו. פשעושים: מהיכן העצבות באה? צריכים לפתור: מהשפעת של המעשים, המדות והדעות הרעות על הנשמה, שהיא טועמת בחושפה החודר את מרירותם, והיא נסלדת, נפחדת ועצובה. וכשאור התשובה מופיע, וחפץ הטוב - פשהוא מתגבר בתכונתו המקורית - צנור של ענג ושל שמחה נפתח, והנשמה יונקת מנחל עדנים, וכשהכשרון המעשי לוקח לו את התמצית של ההרגשות הנעימות הללו, יוצא לאור המוסר הטהור העליון, המצליח את החיים בהודו.

ז. פל עצבון בא מפני החטא, והתשובה מאירה את הנשמה ומהפכת את העצבון לשמחה. הפיכת עצבון לשמחה העצבון הכללי שבעולם, מקורו הוא בהמת הקלל הנמצא בחללו של עולם, מחטאת הרבים והיחידים, ומחטאת-הארץ הכמוסה, ששיצאה לפעל בחטאת האדם, שצדיקים יסודי עולם, ומשיח ביהוד, שבים בתשובה על מהות חטא זה ומהפכים אותה לשמחה.

מקור העצבות והעונג

הפיכת עצבון לשמחה

